

Петер Шворц

Інститут історії Філософичної факульту Пряшівської університи

Русины і їх путь до Чехословакії (1918-1919)¹

Streszczenie

Rusini i ich droga do Czechosłowacji

Jako pierwszy wielki konflikt zbrojny w Europie w XX wieku, pierwsza wojna światowa dotknęła również tereny północno-wschodniej Słowacji oraz dzisiejszego Zakarpacia, a w ogromnym stopniu te wsie, w których żyli Rusini. Później, po wycofaniu się armii rosyjskiej, Rusinów tych oskarżano o jej wspieranie, w wyniku czego wielu z nich padło ofiarą prześladowań i represji ze strony węgierskiego rządu. Miało to potem niebagatelne znaczenie dla tego, jak Rusini postrzegali przyszłe losy zamieszkiwanych przez nich ziem. Gdy wojna dobiegła końca, Rusini rozważali kilka sposobów zmiany swojej sytuacji politycznej w Europie Środkowej. Z ich perspektywy istniały następujące możliwości: 1) Ruś Podkarpacka jako autonomiczny region historycznych Węgier, lub Republiki Węgierskiej; 2) Ruś Podkarpacka jako część cesarstwa rosyjskiego; 3) Ruś Podkarpacka jako część zjednoczonej Ukrainy; 4) Ruś Podkarpacka jako niezależne państwo; 5) Ruś Podkarpacka jako część państwa czechosłowackiego. Faktem stał się ten piąty wariant. Na podstawie traktatu z Saint-Germain z 10 września 1919 roku, terytorium Rusi Podkarpackiej stało się częścią Czechosłowacji, zachowując status autonomii.

Słowa kluczowe: pierwsza wojna światowa, Karpatorusini, cesarstwo austrowęgierskie, Węgry, Ruś Podkarpacka, Czechosłowacja, autonomia, Grigorij Żatkovič, Anton Beskid

¹ Штудія є скороченим і управленим текстом автора, публікованим в словацькім языку в зборнику *Studium Carpato-Ruthenorum* 2015.

Summary

Rusyns and Their Way to Czechoslovakia

The first great military conflict of the 20th century in Europe, World War I, also affected the area of north-eastern Slovakia and present-day Transcarpathia and, to a great extent, those villages where Rusyns lived. These Rusyns were later, after the Russian army retreated, accused of supporting it and many were, thus, persecuted and victimised by the Hungarian government. That, later, played a considerable role in the way Rusyns thought of the future position of the territory they lived in. When the war ended, Rusyns considered several ways of changing their position in Central Europe. From their viewpoint, there were the following options: 1) Subcarpathian Rus as an autonomous part of historical Hungary, or Hungarian Republic; 2) Subcarpathian Rus as part of the Russian Empire; 3) Subcarpathian Rus' as part of a united Ukraine; 4) Subcarpathian Rus as an independent state; 5) Subcarpathian Rus as part of the Czechoslovak state. What came to pass was the fifth alternative. Based on the Treaty of Saint-Germain from September 10th, 1919, the area of Subcarpathian Rus became part of Czechoslovakia with autonomous status.

Key words: World War I, Carpatho-Rusyns, Austro-Hungarian Empire, Hungary, Subcarpathian Rus', Czechoslovakia, autonomy, Grigorij Žatkovič, Anton Beskid

Русины в Угорьску перед кінцём 1. світової війны

Нашу статтю зачнемо коротким історично-географічним поглядом на територію, на котрій в Угорьску жило русинське жительство на переломі 19. і 20. стороча. Ішло о приближно 450 000 жителів, што передставляло 2,7% із цілою кількості жительствова Угорьска. Русинське жительство жило концентрованіше в Мараморошській (46,7%), Бережській (48,2%), Угочській (40,5%) і Ужській жупі (38,2%). В меншій кількості в Земплінській (11,6%), Шарішській (22,5%), в Спішській (9,4%), Бач-бодрожській (1,3%), Сатмарській (0,4%) і Боршодьській жупі (0,1%).

Тоты даны наповідають, же в Угорьску жило релативно мало Русинів а зарівно тыж то, же Русины в мултіетнічнім штаті з оглядом на свою кількість не мали а ани не могли мати великий вплив на живот ці на внутрополітичний розвой країны. Гірше але было, же Русины, як і другы

немадярьскы народы і народности в Угорьску, были од другой половины 19. стороча выставлены все силнішому мадярізачному натиску. Угорьскы – мадярьскы влады мали стратегічну амбіцію выбудовати з Угорьска еднонародный мадярьскый штат а з тых позицій приступали к немадярьскому жытельству. В практічнім жывоті то значіло, же окліщовали навчання і выхову цілых генерацій к іншій як мадярьській культурі і традиціям, окліщовали навчання немадярьскых народів в їх народных языках і выхову к їх властному народному усвідомліню. То ся природно одзеркалило на збідачованю народных немадярьскых культур і на скоро нуловій едукації в народнім языку. Русиньска інтелігенція была у великій мірі змадярізована а аж на дакілько вынятков, переважно грекокатолицькых священників, ся о піднятя свого народа барз не старала.

Далшов невыгодов Русинів было то, же переважно жили в горьскых і підгорьскых областях Угорьска з мало уроднов землїв і з мінімалнов індустріалізацієв, котра бы помогла Русинам економічно ся підняти. Фізична біда была звязана з біднов культурнов, едукачнов і народнов зрілостєв русиньского жытельства.

Таки обставины примушовали Русинів глядати ліпшы условия про свій жылот, або ся ходем vyslobодити із тяжкого соціалного поставлїня, до якого ся дістали цілы їх генерації. Еміграція за роботом до Сполєных штатів америцькых ся віділа быти можным рішінєм. На переломі 19. і 20. стороча з теріторії Угорьска одышло до США 100 аж 150 тїсяч Русинів. Штатістікы о їх кількості не суть єднотны і правдоподобно ся бадателям не подарить їх уточнити, бо до кінця 19. стороча были вшиткы емігранты з Угорьска євідованы як Угры, а не подля їх скutoчной народности. Многы, котрым ся на початку 20. стороча не подарило одыйти з Угорьска легално, приходили ілегално і на теріторію США, найчастіше з Канады, также і тоты припомогли к такій неточній євіденції русиньскых емігрантів. Фактом але зістає, же Русины в США ся пересвідчили, же в демократічній країні ся мож без страху і репресій голосити ід властній народности, учіти ся в народнім языку і розвивати народне усвідомлїня. Таким прикладом їм были Словацї, котры мали в США цілый ряд краяньскых сполків, з котрыма ся знали, были їм близкы языком і менталітов, а про америцькых Русинів у многім ся стали іншпіратівным прикладом. Тым, же в США нашли роботу, хоць недобрї плачену, мали можность нашпорити сі фінанції, котры заганыли домів, або вдяка котрым за нима до США пришли їх найблизшы і в США зістали жыти. Із

заробених пінязей їх діти в США могли здобути нелем основну, але докінця і високошкольску освіту. Просто, інакшы сполоченьско-політичны і економічны условія, в яких жили передтым в Угорьску, в США дали америцькым Русинам можность розвивати народну свідомость, чутя гордості і незалежности. Кінцём рока 1918, кедь ся кінчила Перша світова война, жили і діяли в США уж „інакшы” Русины, як на переломі 19. і 20. стороча, коли приходили до США, а ту ся удомашнёвали. Были то уж люде, котры хотіли быти активныма і так помочі прінципіально змінити сітуацію, в якій жили їх кряне в Угорьску.

Статус русиньского жытельства в Угорьску ся в часі Першой світової войны не змінив, але наспак, згіршыв ся. Ід едкономічному і народному утиску ся припоїло і підозріваня австро-угорьскых органів, армады і шандарів із сімпатій к неприятельській Росії і з помочі російській армаді, котра на теріторію Угорьска (северовыходной Словакії і днешнёго Закарпатя) проникла кінцём септембра 1914 і потім зачатком рока 1915. По ей уступі за Карпати в маю 1915 зачали великы перзекуції Русинів за конкретну і выдуману поміч російській армаді в часі ей перебування на теріторії Угорьска.

Екстремны перзекуції привели дакотрых грекокатолицькых священників к зорганізованю народной громады в Нижнім Верецькім в Свалявскім окресі, выслідком котрой была петіція адресована угорьській владі із жадостёв, жебы была зрушена назва „руський” – „Русь”, і была замінена назвов „Мадяр” або „католик выходного обряду”. Была то на першый погляд абсурдна жадость, яка мала одвернути підозріня русиньского жытельства з велезрады уж лем з той причіны, же їх назва звучала в мадярьскім языку „Orosz” – „Рус”. Хоць назва русиньского жытельства зістала в Угорьску і дале еднака, такы ініціативы лем підпоровали далшы крокы угорьской влады проти Русинам з цілём їх поступной асіміляції.

Єдным із таких кроків была жадость міністра школства і церькви Бєлы Янковіча (1865-1939), котрый ся обернув на представителів Мукачевской, Пряшівской і Гайдудорожской епархії із жадостёв на заведжіня грегоріаньского календаря, ліквідацію кірілікы і повне вживаня латинікы з мадярьсков транскрібціїєв. Главна грекокатолицька комісія в Будапешті одобрила план переходу на латиніку і грегоріаньський календарь, контролєв повірила Карла Клебелсберга, таємника міністерства, і пряшівского єпіскопа Штефана Новака (1879-1932). Но тот план

натрафив на нечеканий одпор низшого клеру, зато мукачевський єпископ Антоній Папп (1867-1945) одсунув зміны аж на роки 1916/1917. (Рор 2005, 271).

Єпископ Пряшівської єпархії Штефан Новак ініціював видавання нового тижdenника *Nase otecsesztvo* (1916-1919). Їго главнов задачов было пропаговати латиніку і вірность грекокатолицькій церквы і великому Угорьску. Приклад Новака наслідовав і мукачевський єпископ Антоній Папп.

До кінця Першой світової войны будапештська влада немілосердно карала каждый прояв народной свідомости Русинів, причім ся намагала неутралізувати русинство і русофілство. То была причіна, чом зачала підтримувати український націоналізм галичского типу. В році 1916 ту був оснований часопис *Україна* і заказаний русинський часопис *Наука*. Задачов редакції часопису *Україна* было пропаговати ідею українського штату, котрый ся подля поглядів мадярських політиків мав стати буфернов зонон меджі Росієв і Русинами в Угорьску. Тоты ініціативы Будапешта были в згоді з німецьков підпоров сепаратістичных тенденцій Українців, котры ся хотіли дістати спід влады Росії – царьской і демократічної (по фебруаровій революції 1917), но тыж большевіцькой по большевіцькій революції в новембрі 1917 (октобрі подля юліаньского календаря) і створити свій властный штат.

Русины аж до кінця першой світової войны не мали выяснены свої штатотворны пожадавки. Їх малочісленна інтелігенція была у великій мірі помадярчена (грекокатолицьке духовенство, учітелі, правници, урядници), а так до войны і протягом нєй ся ани не занимали можностями принципіальной трансформації Угорьска і статусу Русинів у нїм.

Алтернативы штатоправных змін у статусі Русинів

Першы увагы о штатоправных змінах і статусі угорьських Русинів ся од половини 19. стороча появили аж в році 1918, а то в часі, кедь было ясне, же монархія не буде по скінчіню войны таков, яков была на єй зачатку. Правда, Русины, котры жили дома, не знали о змінах, якы ся в контексті Австро-Угорьска рихтують, респ. не чекали, же засягнуть і їх. Русины, котры жили в еміґрації, головно в США, і котры мали значно вєще інформацій, не знали котры з назначованых можностей бы ся

могли зреалізувати. Каждый собі усвідомлював, же до уваги приходило дакілько варіантів штатоправного статусу русинського жительствова по скінчіню войны. Дакотры были реалны, другы мали скоріше теоретичний характер. Были то слідуєчі алтернативы:

1. Підкарпатська Русь як автономна часть Угорьска, респ. Мадярьской републикы;
2. *Підкарпатська Русь як часть російской імперії*;
3. Підкарпатська Русь як часть з'єднаної України;
4. Підкарпатська Русь як незалежный штат;
5. Підкарпатська Русь як часть чехословацького штату.

Угорьска (Підкарпатська) Русь як автономна часть Угорьска, респ. Мадярьской републикы

Слідуєчі роздумованя домашніх Русинів, было видно, же алтернатива автономного статусу Угорьской Руси в зреформованім Угорьскім кралёвстві, респ. в демократичнім Мадярьску была про русинську інтелігенцію і формуєчу ся політичну гарнітуру найреалнішов. Не выжадовала нияку революцію, ниякий озброєный конфлікт, який бы еліміновав угорьску – мадярьску справу і брахіалну міць репрезентовану так поліцієв, як і армадов. Окрем того ся могла операти о выголошіня новых репрезентантів політичної моци в Будапешті, на челі котрых стояв лібералный мадярьский політік Мігай Карої (1875-1955), котрый в новембрі 1918 выдав вызву ід вшиткым народностям Угорьска в їх языку, жебы заховали Угорьско, не розрывали го, і дав їм можность справовати свої діла в їх народнім языку. Вызва зачінала словами: *Ід каждому немадярьскы бісідуючому народу слободной републикы! Словаци, Німци, Румуны, Русины, Сасы, Сербы!... Каждый народ на своїй теріторії, у своїй століці, окресї, селї ний сам вирішить, в якім языку ся хоче учіти, із своїм рыхтарём, нотарём бісідовати...*

Нова мадярьска влада давала немадярьским народностям і релатівно щіры можности, Русинам автономію в губернії, яку назвала Руська Крайна. При кожій народности докінця выбирала термінологію, котра мала быти близка традиції даной народности і ей языку. Зато Русинам пропонуєла автономну губернію – самосправный цілок названный подля російских адміністративно-справных цілків, хоць

угорьскы Русины у своїй історії нігда нияку губернію і губернатора не мали. Подобно то было і з назвов Руська Крайна, што мало сімболізувати стары адміністративны цілки середнєвічного Угорьска – крайны – крайні теріторії, якы угорьскы владарї формовали на своїх северных границях як буферны зоны із цілём хранити країну перед вонкашнєв загрозов, а таков крайнов – буфернов теріторієв была тогды і теріторія Угорьской Руси.

Із наростаючов загрозов розпаду Угорьска мадярьска влада 21 децембра 1918 прияла закон ч. Х, на основі котрого створила русиньську автономію Руську Крайну. Зачатком рока 1919 мадярьска влада іщі спробовала утримати теріторію Підкарпатьской Руси выданєм наряджіня ч. 928 з 5 фебруара 1919, яке выходило із закона ч. Х, а про Руську Крайну установила владу. На ей чело выменовала Др. Ореста Саба, котрый ся став сучасно і міністром Руськой Крайны при мадярьській владі. Выголосила і вольбы до русиньского сейму, і 4 марца 1919 ся вольбы одбыли на теріторії, котра не была обсаджена чехословацькым войском. На вольбы пришло барз мало волічів. Переважна часть русиньского жительствова або о них не знала, або їх уж не акцептовала. 5 марца 1919 было до Мукачева скликане засідання зволеного сейму, котрый мав 36 членів. Мадярьска влада ся надіяла на ёго лояльність з Мадярьском. Засідання сейму вів губернатор Руськой Крайны Августин Штефан. На засіданю взяв участь і міністер Др. Орест Сабо, котрый ту представив програм влады і чекав, же буде приятый.

Про Русинів то значіло реалны крокы мадярьской влады к акцептованю їх потреб, а навыше, і з гаранцієв стабіліты тых позицій, котры занимали ведучі русиньскы представителі в різних сферах сполоченьско-політичного жывота. По попередніх десятирочах несправедливостей к Русинам, новы пропозиції Будапешта значіли величезный прогрес про них.

5 новембра 1918 ся зышла громада русиньской інтелігенції в Ужгороді, де з одобрінєм єпископа Антонія Паппа зволили шпеціалный выбор. На ёго челі стояв Августин Волошин (1874-1945). Выбор скликав на 9 новембра 1918 народну громаду, на котрій была створена *Угроська народна рада*. Канонік Сімеон Сабов (1863-1929) був зволений за председу а А. Волошин за секретаря. На громадї участници прияли меморандум, в котрім підпорили інтегріту мадярьского штату, але зарівно жадали про Русинів такы права, якы будуть мати і другы народы того штату. Окрем

того, ждали автономну справу грекокатолицької церкви, побудована катедри руського языка на будапештській університі і господарьскы реформы (Švorc 1996, 17). Безодкладно зачали дискутовати о своїх жадостях з мадьярськов владов. В Будапешті о них говорив Сімеон Сабов з Мігаєм Кароєм, Мартіном Ловасом і Оскаром Ясом (1875-1957), котры му приобіццали сповнити вшыткы предложены жадости.

Мадьярська влада, яка хотіла утримати ініціативу Русинів під контролём, дала імпульз на створіня *Руськой народной рады* в Будапешті (Šandor 1992, 188) і повірила Др. Ореста Саба задачов – приправити автономію Руськой Крайны. На 10 децембра 1918 скликав Орест Сабо до Будапешта народну громаду угорьскых Русинів, на котру мала прийти лем лоялна, проугорьска русиньска інтелігенція. На громадї была наслена жадость інтегриты Мадьярська, а про Русинів створіня шпеціальной русиньской губернії з центром у Мукачеві і створіня русиньского міністерства.

Народна громада в Будапешті але не была єднотна, затоже на ній брали участь і такы, котры были проти того, жебы Угорьска Русь была частёв мадьярского штату. Із критіков жадостей на утриманя інтегриты Угорьска выступили делегаты з Хусту Др. Юлій Брацайко, Юлій Чучка, Петро Долинай, Штефан Клочурак і другы, котры, на противагу, у своїй пропозиції ждали припоїти Підкарпатську Русь к Україні, і їх пропозиція здобыла підпору делегатів. Наперек тому выбор громады запропоновав резолюцію, в котрій ся говорить, же *угроруськый народ зістане вірный своїм тисячрічным традиціям і отчизні, і жадать незалежностъ своего народного живота од мадьярского народа посередництвом гаранції автономных прав* (Tvovidlo 1922, 43). Лемже таку жадость громада не прияла і жадала, жебы народна громада проходила на властній теріторії, а не на чуждй – в Будапешті. Президія мала скликати нову громаду 21 януара 1919 в такім місті, о котрім вирішить векшына.

Ситуація в середній Европі ся швидко мініла, 28 октобра 1918 був у Празі выголошений чехословацькый штат. Їго влада войском і дипломатічнов путёв поступно обсаджовала теріторію Словакії а в яри 1919 уж і теріторію бывшего Угорьска, на якій жыло русиньске жытельство, знаючи, же ся стане частёв ЧСР. Значіть, же частёв ЧСР ся стала нелем северовыходна Словакія, але і Угорьска Русь, яка в новім штаті дістала назву Підкарпатська Русь. На основі того і проугорьскы орьєнтованы русиньскы кругы ся помалы зачали орьєнтовати на другы можности,

і уступили од мадярьской/угорьской алтернативы. Їх рішіння ускорило выголошіня Мадярьской републіки рад в марцу 1919, котрой ся як комуністичной бояло головно грекокатолицьке духовенство.

Америцька русиньска еміґрація, так як і словацька, была під сталов контролєв австро-угорьских діпломатів. Тото од міністерства заґранічних діл Австро-Угорьска жадав Будапешт уж од кінця 19 стороча, жебы робітници амбасады і конзулатів у США реґуларно інформовали о актівітах угорьских славянських еміґрантів. К русиньским грекокатоликам потім Будапешт высылав грекокатолицьких священиків, яки мали віруючих вести ід любви к угорьській отчизні. Якраз з такого середовища русиньских грекокатолицьких священиків выходило найвеце сімпатизантів інтеґріты Угорьска а єдинов змін, яку были охотны акцептовати, была русиньска автономія в рамках великого Угорьска. Зато ся одперали од будьяких інших штатотворных алтернатів, котры vznikали в рамках русиньских крайньских організації, респ. в редакціях крайньских новинок.

Веджіня *Греко-католического объединения* в США підтримовало Угорьско і часть єрархічно высших грекокатолицьких священиків в марцу 1918 на стрічі в америцькім місті Мек-Кіспорт (Пенсілванія) приготвила резолюцію, з котров ся обернули на угорьских грекокатоликів в США, жебы зістали вірными Угорьскому кралєвству. В далшых місяцях ся у веджіню *Греко-католического объединения* зачав погляд на будучность Русинів в Угорьску значно діференцовати. На XV з'яздї *Греко-католического объединения* 9-22 юна 1918 в Клівленді (Огайо) і Бреддоку (Пенсілванія) проугорьскы орьєнтованы священици ініціювали одкликания Николая Пачуты з функції предсєды сполку і під їх впливом з'язд вирішив, же Русини, яки походять з Угорьска, ся будуть означовати як „Угро-Русини” жебы ся одлишили од галічских.

23 юла 1918 ся в Гомстеді (Пенсілванія) зышли представителї *Соєдинения греко-католических русских братств* і *Собрания греко-католических церковных братств* і створили Америцьку народну раду Угро-Русинів (*Американская народная рада Угро-Русинов*). Тота ся выголосила за єдиного репрезентанта Русинів Угорьска і в тзв. Гомстедьській резолюції підтримали автономію Угорьской Руси в Угорьску. Над Чехословакієв не роздумовали, а то з оглядом на можны конфлікты із Словаками про Земплінску, Шарішску, Абовску, Спішску і Ужску жупу (Рор 2005, 273-275).

Підкарпатська Русь як часть російской імперії

Тота альтернатива ся зродила в русофільських кругах Русинів жыючих в северовихідній Словачії і головно в Пряшові. Выходила з традичного русофілства русиньской інтелігенції і операла ся о можность тріумфу Росії у войні, обсаджіня і припоїня Галічі к російській імперії, чім бы ся Росія територіально приближила аж к границям Угорьска, а перекрочінєм Карпат, што ся двараз у войні і стало, бы ся частёв імперії стала і територія заселена угорьскыма Русинами. Правда, в році 1918, кедь уж большевіцька Росія підписала в Бресті-Літовскім сепаратный мір з Німецьком і Австро-Угорьском і перестала боёвати, така можность стратила логіку. За думков припоїня територій заселеных Русинами стояв главно правник Антоній Бескид (1855-1933), котрый але не інкліновав к большевіцькій Росії, зато думка припоїти територію заселену Русинами к російській імперії іщі курто выходила з представы перемоги білогардійських войск в обчаньській войні, котра ся в Росії розшырила, і о екстериторіальность Угорьской Руси в одношіню к російській імперії. В теоретічнім плані бы мала быти їх територія домінієв Росії, так як то было напр. з Австралієв ці Канадов в одношіню к Великій Британії.

Думку припоїти Угорьску Русь к російській імперії дуже курто інституціонално репрезентовала Руська народна рада (РНР), яка vznikла 21 децембра 1918 споїнєм пряшівской РНР із старолубовняньсков РНР, знамов під назвов Рада Лемків.

Ідея споїти території заселены Русинами з російсков імперієв мала своїх сімпатізантів і меджі америцькыма Русинами.

13 юла 1917 ся в Нью Йорку одбыв Русиньскый конгрес (Русскій конгрес), який організовали русофільскы орьєнтованы емігранты із Галічі, Буковины і Угорьской Руси. Галічських Русинів репрезентовав Петро Гаталак а угорьських Николай Пачута, председа Америцько-руськой [русиньской] народной обороны (Американско-русская народная оборона) і председа Грекокатолицького соединіня (Греко-католическое объединение) (Рор 2005, 272).

Конгрес хотів *Прикарпатську Русь* зложену із Галічі, Угорьской Руси і Буковины з'єднати з демократічнов Росієв, што ся іщі віділо як реална ідея. В тім часі было царське самодержавіє вже минулостёв і міць была в руках Дочасной влады. Така жадость америцьких Русинів, декларована в меморандумі конгреса і послана представителям штатів Догоды,

выкликала найперше одпор брітських діпломатів в США, але наслідно і русиньской грекокатолицькой церькви в США. Тота жадала автономію в рамках Угорьска. Лемже большевіцький переворот в новембрі 1917 таку алтернатіву в русиньских штатотворных увагах навсе поховав.

Підкарпатська Русь як часть з'єднаної України

Думка, жебы ся угорьскы Русини стали частёв України, ся операла о vznik українського штату, а ідейно о прията української културной і етнічної орьєнтації частёв русиньской інтелігенції. Была повязана з роком 1918, коли в януарі 1918 была выголошена Україньска народна республіка.

Їй выголошіня привітали Українці жыючі в Галічі. В септембрі 1918 vznikнув у Львові воєньський выбор а на зачатку октобра было сформоване політичне веджіня з різних політичных партій, які ся мали пригитовити на перевзятя моци у выходній Галічі.

18 октобра 1918 ся зышли українскы політиці і репрезентанты общественного жывота у Львові, де зволили Україньску народну раду як політичного репрезентанта Українців Австро-Угорьска. В тот самый день выдали декларацію, в котрій увели, же Галіч, Лемковина, северозападна Буковина і українскы теріторії северовыходного Угорьска будуть належати до сполочного українського штату.

Сучасно рішали вопрос споїня того штату з *Україньсков народнов республіков* – гайтманатом, яка ествовала уже помалы рік. По довгих діскузіях ся договорили, же не будуть жадати споїня обидвох українських штатів, бо ся бояли того, же по скінчіню войны зачнуть платити Вілсоновы пожадавкы на мір, в котрых америцький президент в пунктї VI визнавав право Росії становити собі свій властный політичний розвиток і не говорив о можностях ей розділїня. Наспак, в пунктї X жадав якнайслободніший автономный розвой вшыткых народів Австро-Угорьска. Бояли ся, же внаслідку споїня з выходнов Українов і нерозділїня Росії може і Галіч зістати частёв російской імперії (Švorc 1999, 172). Окрем того галіцських Українців мотівовала к выголошіню самостатного штату польска ініціатива. Поляци створили 28 октобра 1918 ліквідачну комісію, яка переберала в Галічі справу під себе. Меджі галіцськыма Українцями і Поляками зачали vznikати озброєны конфлікты. Україньскы воєньскы одділы

1 листопада обсадили Львів і 9 листопада ту була оголошена *Западоукраїнська народна республіка* (Polonska-Vasylenko 1988, 772). Председом влади ся став Кост Левицький.

Хоць веджіня Западоукраїнської народної республіки первістно не уважовало о споїню зо Скоропадського гайтманством (Українськов народнов республіков), ситуація ей занедовго принутила змінити погляд Польскы войска 22 листопада обсадили Львів а українська влада ся мусила перестяговати найперше до Тернополя а занедовго до міста Станіслав. У безвыходній ситуації зачала вести дискусії з Директорієв Української народної республіки а 1.12.1918 делегація штатного секретаріату Западоукраїнської народної республіки підписала з Директорієв договір о споїню обидвох республік до єдної *Української народної республіки*. Лемже в році 1919 стратила ей директорія контролю над Українов, де наступила цілкова анархія. Директорія в принципі не была способна помочі галічскым Українцям і Русинам протів польскым жадостям. Од кінця рока 1918 была Западоукраїнська народна республіка в неперестанній війні з Польщов о выходну Галіч, яку Поляци брали як стару польску територію і не хотіли Русинів акцептовати як самостатный народ. Під справов директорії на чолі з Симоном Петлюром в яри 1919 была уж лем мала територія на югозападі України, а як ся споїла з Поляками, стратила підпору галічскых Українців (Karpelel 1994, 180).

В часі, коли ся іщі вказовали можности на самостатну екзистенцію *Української народної республіки*, угорьскы Русины цалком логічно зачали зважовати алтернатіву припоїти ся їд ній. 8 листопада 1918 на громадї Русинів із Спіша і Шаріша на Старолюбівнянськім градї была з ініціативи Еміліяна Невицького основана в принципі перша Руська народна рада (Рада Лемків), а тотя ся прихылила к українській штатотворній орьєнтації. В тот день видала декларацію, в якій підтримовала право народів на самоідентифікацію в їх етнографічных граніцях, і зарівно одверьгла ініціативу, котры бы мали Русинів розділити до різних штатных формацій. Якубянський священик Михал Михаліч попросив участников зробити народну збірку на бой за ослободжіня народа і сам дав першых тісяч корун: *Няй міліони виростуть з той скромной гривны даной на то, жебы наш русиньскый народ міг допомочі здобыти слободу. Вызывам тя, русиньскый народе: Од Любовні аж по Сіготь до святого боя за слободу!* (Tvordilo 1922, 42). Еміліян Невицький, Михал Михаліч, Йосиф Рыбовіч, Петро Шіма, Іван Мурцко, Іван Чанда, Др. Еміліян Тороньскый,

Др. Николай Завадський і дакоты далшы представителі русиньской інтелігенції в слідуючих днях закладавали в русиньских селах на Спішу, в Шарішу і северовыходнім Земпліні містны народны рады. Ініціативу за припоїня русиньских теріторій к Україні проявляв передовшыткым Е. Невицький. У своїх проголошінях ясно жадав зъєдночіня угорьских Русинів з великов Українов. Писав: *Карпатьска Русь подає руку братам з Галічі і Буковини і зъєдночує ся з матір'єв руських міст, із славным Києвом. Няй ся українська земля стане одднесь і нашов...* (Tvovidlo 1922, 20).

Кедь ся в децембрі 1918 споїла Рада Лемків з пряшівсков РНР, був Еміліян Невицький, ведно з ёго ініціатівов припоїти теріторії заселены Русинами к Українській народній републіці, одсунутый боком.

О ураїнській орьєнтації незалежно од старолюбовняньской РНР уважовали і представителі русиньской інтелігенції з выходных частей Угорьской Руси. 8 новембра 1918 ся одбыла велика народна громада в Ясині, яка підпорила жадость сформуловану Штефаном Клочураком, жебы ся Підкарпатьска Русь припоїла к Україні (Chymunces 1983, 21).

Кедь 17 новембра 1918 vznikла в Хусті Руська (українська) народна рада на челі з Юлієм Бращайком, высловила ся за Українську народну републіку. Тоту жадость предложыв ей председа Юлій Бращайко і на народній громаді Русинів 10 децембра 1918 в Будапешті а повторно была настолена 21 януара 1919 на великій народній громаді в Хусті. Ту собі 420 делегатів выбрало репрезентантів, якы мали діскутовати в Києві з репрезентантами Української народной републікы о припоїню Підкарпатьской Руси (Švorc 2007, 43).

Позиція Української народной републікы ся неперестанно компліковала, нова Польша не акцептовала Україну главно на теріторіях, якы брала за історічно польскы, большевіцькы войска обсадили ей выходну часть і боёвали з польскыма, а в році 1919 ся на міровій конференції в Паріжу уже інтензівно діскутовало о припоїню Угорьской Руси к Чехословакії. В такій сітуації были планы на причленіня Русинами заселеных теріторій до українського штату нереалны.

Підкарпатьска Русь як незалежный штат

Алтернатіва незалежного русиньского штату была жива меджі аме-рицькыма Русинами, котры собі знали таку алтернативу і представити,

бо вдяка своїм скушеностям і довірі к властным силам, котры zdobyли Америцї, вірили, же будуть способны самы справовати свій штат.

Были то русиньскы емігранты, котры до США приходили од 80-ых років 19. стороча до року 1914, коли зачала война і еміграція ся заставила. В США жыло подля неофіціальных штатистік 130 000-155 000 Русинів із северовыходной Словакії і Угорьской Руси (Švorc 2003, 92), П.Р. Магочій говорить докінця аж о 225 000 Русинах, але без точнішої ідентифікації територій, з котрых тоты емігранты пришли до США (Magocsi 1999, 379). Без огляду на то, ішло о значну масу людей з уже ествующім і розвивающім ся народным усвідомлінём а тыж з даяким економічним потенціалом. Усіли ся в промышловых центрах США (Магочій 2006, 61-63), де закладавали краяньскы сполкы главно на грекокатолицькій конфесіоналній базі, видавали краяньскы новинкы і часописы а до часу, коли ся перед войнов вертали домів, пробуджали і народне усвідомління своїх краянів дома (Magocsi 1994, 149).

У такім контексті ся зродила і думка створіня незалежного русиньского штату. Но тота была настолена аж в осени 1918 попри інших алтернатівах, о котрых америцькы Русины дискутовали од зачатку рока 1918.

Находиме ей експліцитно сформуловану в меморандумі Америцької народной рады Угро-Русинів з назвов *Memorandum from the American National Council of Uhro-Rusins, to his Excellency Woodrow Wilson, president of the United States of America* (VNA fond P. R., k. N. 1, R. 245, 1918-1920).

В меморандумі была найперше описана територія, на якій Русины жыють, потім наслідувала характеристіка Русинів як народа, америцької русиньской еміграції з пописом ей діятельства а наостаток была представлена пропозиція на рішання штатоправного статусу Русинів. Тот мав три варіанти. Першы два про Русинів жадали окрему штатну формацію:

1. Жебы угорьскы Русины дістали повну незалежность. Кедь то не буде може, жебы ся – 2. могли зъединити з Русинами з Галічі і Буковины і створили сполочный штат. А кедь ани то не буде може – 3. жебы zdobyли якнайбівшу автономію в припадї, же Угорьска Русь зістане і дале частёв Угорьска. (VNA fond P. R., k. N. 1, R. 245, 1918-1920)

Жадость сформулована в 1. пунктї выходила з предстavy о штатї з назвов Угросинія, котрый мав заберати територію Угорьской Руси і цілой выходной Словакії. Дакотры Русины были пересвідчены, же

выходна Словакія была первістно заселена Русинами а аж наслідно Словаками, котрыма были Русины асімілованы.

Жадость декларована в 2. пунктї выходила з предствы о великім русиньскім штатї з назвов Карпатьска Русь, до котрой бы належала Угорьска (Підкарпатьска) Русь, северовыходна Словакія, Буковина і Галіч.

Меморандум указовало смілость америцькых Русинів і їх волю будувати свій штат, но не їх політичну вирзїтость і орьєнтацію в меджінародній сітуації в світі і в Европі. В часї, коли жадали незалежный штат, была вже середня Европа у великій мірі розділена і были прияты кулоарны рішїня о тім, як ся буде по скінчїню войны формовати. Чехословацька і польска еміґрація мала уж давно створены ясны предствы о будучности своїх народів і о подобі їх штатных формацій, з котрыма не корешпондовали планы Русинів о незалежности. Тото русиньскій делегації высїтлив і америцькый презідент Вудров Вілсон, кедь їм повів, же не мож буде реалізовати першы дві жадости а же ани США їх реалізацію не підтримають. Їх увагу обернув на то, же мож реалізувати скоріговану третю алтернатіву, а то автономію Підкарпатьской Руси, респ. Угро-Русинії, але не в мадярьскім штатї, але в дакотрім сусіднім славянськім штатї. В прінціпі назначів можность зачленїня той теріторії до приправлєваного чехословацького штату, а русиньскій делегації порадив глядати можности на споїня із сусідніма славянськыма народами (Žatkovič 1921, 1).

Внаслідку того в прінціпі зникла алтернатіва незалежного русиньского штату а штатотворны планы америцькых Русинів ся заміряли уж лем на єдину реалну алтернатіву – зачленїня їх теріторії до приправлєваного чехословацького штату.

У тім контексті можеме іщі спомянути пробу Русинів предложыти пропозицію незалежной Карпатьской Руси міровій конференції в Паріжі зачатком рока 1919, котру приправив Антоній Бескид. Бескидова Карпатьска Русь забрала северны области Спішской, Шарішской і Земплінской жупы, Ужску жупу і теріторію цілой Угорьской Руси, враховано цілой Мараморошской жупы, котра пізніше была розділена а ей южна часть припала Румунії. Выходячі з контексту Бескидовых актівіт од зачатку рока 1919 (з єго комунікації із Словацьков народнов радой у Мартіні, зо стрічі з уповномоченым міністром про справу Словакїї Вавром Шробаром 11 януаря 1919 в Пряшові і з єго рекомендації, жебы ся А. Бескид выбрав до Праги і там реферовав о позиції містной Руськой народной

рады (Пряшівської) і як репрезентант угорських Русинів одышов до Парижа на мірову конференцію (Švorc 2012, 49)), можемо передпокладати, же предложена мапа при ей зроді презентувала Карпатську Русь як представу Русинів о подобі автономной країны в рамках Чехословачії а лем під впливом Г.І. Жатковича ся перетрансформувала на жадость о окремій штатній формації, і то правдоподобно лем як даяка форма натиску Русинів на владу ЧСР, жебы решпектовла факт, де всягды Русины у vznikajúcej Чехословачії жыють.

Ід групі штатотворных візій о окремій штатній формації угорських Русинів належить і епізодічна екзистенція Гуцульської републіки. Тота была выголошена на території в околиці Ясині а за председу ей влады був зволений Степан Клочурак, котрый командовав озброєній групі із скоро тісяч вояками. Веджіня Гуцульської републіки перешло до ілегаліты, кедь дав новий председа мадярської влады М. Карої 22 децембра 1918 обсядити територію выходной части Мараморошской жупы.

7-8 януара 1919 выбухло в Ясині озброєне повстаня, цілём якого было зліквідовати мадярську справу. Была обновлена Гуцульська републіка а з ініціативы председы Мараморошской народной рады Михайла Брацайка гуцульська міліція напала на мадярське войско в долині рікы Тисы і обсадила так Мараморош-Сігет і Великий Бычков (Рор 2005, 281-298).

Но 19-20 януара 1919 румуньскы войска вытисли гуцульскы міліції аж до ясиньской котлины а кедь 11 юна 1919 обсадили цілу Мараморошску жупу, Гуцульська републіка зникла а ей територія была в септембрі 1919 на основі Сенжерменьского договору припоєна к Чехословачії.

Главны актеры Гуцульської републіки были української орьєнтації а їх первістным заміром было територію заселену Русинами припоїти к Україні. Они самы Гуцульську републіку віділи лем як дочасну штатну формацію.

Підкарпатська Русь як часть чехословацького штату

Про Русинів альтернатива чехословацького штату стояла на посліднім місці. Выходило то з дакількох фактів:

- а) домашня політична сцена ся прагматічно орьєнтовала на найпростішу альтернативу – на Угорьско з русиньсков автономією,

б) невиясненость етнічних границь меджі Русинами і Словаками і історічних адміністративно-справнов базов тых жуп, в котрых жили обидва народы, сігнализовали конфлікты меджі двома, до розпаду Австро-Угорьска еднако утискованыма, славянськыма народами. Што до кількості слабшы Русины собі усвідомлєвали границі своїх можностей кедь претендовали на выходословацькы жупы, а усвідомлєвали собі і то, же без помочі міцнішого партнера (Будапешта, Львова, респ. Києва, Москвы) не будуть способны здобыти уведжену територію під свою, хочь автономну, справу.

Но події ся розвивали так, же і наперек уведженим детермінантам в увагах Русинів дома і в еміграції, поступно, незалежно од Русинів, міцніла лем една алтернатіва, котра мала надію на успіх – чехословацькый штат.

Чехословацька алтернатіва зачала доміновати меджі Русинами найперше в США, а то у звязи з їх першыма знамыма діскусіями о судьбі території, на котрій в Угорьску, респ. Австро-Угорьску Русины жили. Діскусії ся зачали спорадично вести іщі в році 1917, кедь був на Руськім (русиньскім) конгресі в Нью Йорку отворений вопрос будучности Русинів. Чехословакія як алтернатіва ту тогды іщі не была настолена, доміновали другы (высше уведжены) алтернатівы, котры непрямо підпорило зачатком рока 1918 і выголошіня америцького президента В. Вілсона, який в декларації Конгресу США настолив 14 пунктів мірового програму, причім десятий пункт говорив лем о автономії про народы Австро-Угорьска (Švorc 1991, 74-76).

Русофіл Николай Пачута, як председа двох визначных русиньских обществ в США по тім, як ся російска алтернатіва указала нереална і неактуална, зачав вести діскусії з америцькыма Словаками о зачленію Угорьской Руси до будучой Чехословакії. А таку можность предложив в апрілю 1918 і штатному таємникови США Робертови Ленсінгови (Pop 2005, 274). О місяць пізніше – кінцём мая 1918, меморандум з жадостєв причленити Русинів к чехословацькому штату предложив Т.Г. Масарікові, котрый ту пришов з Росії і стрітив ся з Чехами і Словаками, а 30 мая 1918 з представителями найвызначнішых краяньских організацій – Словацькой лігы, Чеського народного здружіня і Союзу чеських католиків (Slovenská liga, České národní sdružení, Svaz českých katolíků) сформуловав і підписав договір, котрый до історії вступив як Пітсбурьскый договір (Kucík a Švorc 2014, 65-87).

Т.Г. Масарік в тім часі іщі не був готовый ани особно, ани в мені чехословацького одбоя ся завязати обіцянками, котры не міг гарантовати, а о то веце, кедь відів, же за Пачутом не стоїть ани бівша часть русиньской еміграції, ани ей організації.

Меморандум (VNA fond P. R., k. N. 1, R. 245, 1918-1920), котрый на основі повірїня Америцькой угроруськой народной рады виготовив Г. І. Жатковіч і котрый америцькы Русины передали В. Вілсонови, не были прияты до концепції європейской політики штатів Догоды, о чім Русинів інформовав америцький президент. Так Русинам зістала лем чехословацька алтернатива, котру америцькы Русины обходили, бо ся не хотіли дістати до конфліктів зо Словаками односно теріторії выходословацькых жуп.

Конфлікт, котрый ся зачав рісовати, ся не дотуляв дакількох сел або лем малой теріторії, але дотуляв ся пятёх комітатів – Спіш, Шаріш, Земплін, Абов і Гемер, котры Словаки поважовали за словацькы, ці переважно словацькы, а на котры претендовали і Русины. Но в США жыла міцна комуніта Словаків якраз з выходной Словакії, котра не уважовала о тім, же бы села, одкы походили, мали належати до іншой штатной формації як словацькой ці чехословацькой, але в ниякім припадї не до русиньской (Švorc 2003, 92-108).

То была і головна причіна, чом америцькы Русины зачали діскутовати з Масаріком, хоць репрезентуючим чехословацький одбой, но в звичайнім розуміню передовшыткым чеський одбой. Масаріка несподівали русиньскы жадости, но як добрый діпломат на них не реаговав прямо. Надїяв ся на далшы розвиготк сітуації, од котрого чекав ослабління рісуючого ся конфлікту. Но треба підкреслити, же про Масаріка, як і про цілу чеську політику, мала Словакія векшу пріоріту як Угорьска Русь а то была і причіна, чом Чехы а конкретно і Масарік преферовав словацький інтерес перед русиньскым. З другого боку, Масарік не хотів стратити ани шансу на збівшіня чехословацького штату о Угорьску Русь, о то веце, же ішло о близкий славянський народ.

Жатковіч предложыв Масарікови копію меморандума, котру 21 октобра 1918 передали Вілсонови, а тот сі на ей край пером позначив: *S Žatkovičem a jeho přátely ve Philadelphii raději, obšírně 26. oct. 1918 o možnosti jejich připojení k našemu státu. Dají návrh* (VNA fond P. R., k. N. 1, R. 245, 1918-1920).

23 октобра 1918 была Америцька народна рада Угро-Русинів прията за члена Середньєвропейской демократічної унії (*Mid European Democratic*

Union), на челі котрой стояв Т.Г. Масарік. Жатковіч, як еден із представителів дванадцятёх утискованых европейских народів, підписав 26 октября 1918 у Філадельфії Выголошіня незалежности. У своїм выступліню перед підписанём Выголошіня підкреслив особитость угорьских Русинів і їх одлишность од Українців, *підкреслив тыж нетотожну історію обидвох народів, хоць допустив близкость їх языків* (Šandor 1992, 202).

25 октября 1918 в готелі Беллвю-Стретфорд у Філадельфії ся одбыла діскузія америцьких Русинів з Т.Г. Масаріком о можнім припоїню к Чехословакії, о статусі Русинів у ній і о границі, котра бы ся так не стала вонкашнёв, але лем внуторнов – країньсков границёв. Т.Г. Масарік не відів проблему в тім, же бы Русины не могли мати в новім штаті рівноправну позицію, докінця гарантовану автономіёв русиньской теріторії. На основі Жатковічовых споминань, Масарік Русинам на тій стрічі пообіцяв *повну автономію* (Žatkovič 1921, 5). О границях Жатковіч повів, *же границі будуть становлены так, же Русины будуть спокійны*. Можеме ся лем догадовати, же Масарік, обіцяючи Русинам автномію, выходив з предствавы з року 1915, закы Жатковіч відів гарантовану спокійность Русинів тогды, кедь высьше спомнянуты комітаты будуть частёв автономной Угрорусинії. То значіть, же Масарік не зробив ніч про то, жебы Жатковічови обяснив свою представу. Стало ся так аж в році 1919 на паріжській міровій конференції.

Америцькы Русины на основі такого заключіння з порады у своїй пресі опубліковали Масарікове обіцяня і зачали інтензивну кампанію меджі краянами за припоїня теріторії угорьских Русинів к будучому чехословацькому штату. Америцька народна рада Угро-Русинів засідала 12 новембра 1918, жебы продіскутовала условія вступу до чехословацького штату. З діскусії была прията резолюція, в котрій окрем іншого точно становили теріторію автономной Русинії: *Жебы Угро-Русины з найшыршыма самосправныма компетенціями, як штат на федератівній базі, припоїли ся ід Чехословацькій демократічній републіці, за такого условія, же до нашої країны мусять належати вышиткы автохтонны угро-руськы комітаты (vsi originalno uhro-russki stolici – в оріґіналі, П. Ш.): Спіш, Шаріш, Земплін, Абауай, Гемер, Боршод, Унг, Угоча, Берес і Мараморош* (Žatkovič 1921, 5). На другый день передав Жатковіч у Вашингтоні резолюцію Масарікови, котрый проявив радость з того, же з'єдночіня Русинів і Чехословаків до єдного штату так швидко проходить. Додав, же все є то лем позиція Америцькой народной рады Угро-Русинів, котра

бы могла быти на міровій конференції в Паріжу выставена похыбностям. Зато народна рада зачала організовати плебісцит меджі америцькыма Русинами, в котрім ся мали высловити за котрым штатоправным рішінём стоять.

В плебісциті зробленім з цілём здобыти одповідь америцькых Русинів на вопрос, як рішати штатоправны вопросы Русинії, ся высловило 1113 делегатів. З них за припоїня к ЧСР голосовало 732 (66,42%), за припоїня к Українській републіці 320 (28,13%), за незалежность 27 (2,43%), за споїня з галичскыма і буковиньскыма Русинами 13 (1,18%), за споїня з Россієв 10 (0,9%), за припоїня к Мадярьску 9 (0,81%) делегатів а за споїня з Галичов 1 делегат (Позерай: Žatkovič 1921, 6; Šandor 1992, 204-205; Danko 1993, 178).

Плебісцит, хоть не репрезентовав волю вшыткых Русинів США, і так указовав релативно репрезентативный погляд на будучность Русинів дома. 66,42% делегатів, котры были за чехословацькый штат, дало далшым активітам І. І. Жатковіча на хосен Чехословацькой алтернативы легітимный характер.

Русины на домашній теріторії ся к Чехословакії голосили тыж аж як іншы штатотворны алтернативы одпали. І в їх припадді доходило односно теріторіалных претензій к незгодам. Притім обидва боки были приправлены тому другому дати максімалный простор і добры условия про їх народотворны активіты і завершіня етноідентифікачного процесу кедь Русины або Словаки ся стануть частёв штату того другого.

В русиньскім контексті ся чехословацька алтернатива обявила лем в представах пряшівской Карпаторуськой народной рады, што было і безпосереднёв реакцієв на процессы, котры навколо нёй главно в януарі 1919 проходили. 11 януара 1919 таке рішіня передав Ваврови Шробарови, уповномоченому міністрови про справу Словакії, председа Карпаторуськой народной рады Антоній Бескид.

Рік 1919 а припоїня Підкарпатської Руси к Чехословакії

Рік 1919 ся про Европу і про утискованы народы бывшой австро-угорьской монархії зачав надійно. Паріжска мірова конференція, котра ся зачала в януарі 1919, підпорила взник тзв. наступницькых штатів намісто утримання інтегріты монархії, і на основі міровых договорів (Версайскый, Сенжерменьскый і Тріаноньскый) становила їх границі. Тот

процес ся дотуляв Чехословакії а з нёв і вшыткых народностей, котры ся ставали ей обчанами, то значить і Русинів.

Од зачатку міровой конференції приправлєвала чехословацька делегація окрем іншого і основны матеріалы на припоїня теріторій заселеных Русинами к чехословацькому штату. Але не ішло ту о теріторію северовыходной Словакії – о северны части Спішской, Шарішской і Земплінської жупы, котры были до Чехословакії заділены як інтегрална часть Словакії, але о теріторію пізнішой Підкарпатської Руси – то значить о Ужску, Бережску, Угочску жупу і часть Мараморошской і Бач-бодрожской жупы.

Репрезентант Русинів северовыходной Словакії і председа Карпаторуськой народной рады Антоній Бескид мав по приході до Паріжа, де одышов з ініціативы Вавра Шробара і з повірінём чехословацькой влады і президента Т.Г. Масаріка, в мені русиньского жительство мав высловити ёго волю жыти в ЧСР. Подобну задачу мав Г. Жатковіч, котрый зачленіня теріторії Русинів до нового штату підпорив у мені америцьких Русинів. 13 фебруара 1919 створили тзв. Руську (Русиньску) комісію, котра уж выступала в мені вшыткых Русинів. Обидвоме представителі Русинів передали К. Крамаржови і Е. Бенешови результаты плебісциту америцьких Русинів, протокол пряшівской Карпаторуськой народной рады із 7.1.1919 і копію меморандума сваявской Руськой народной рады, котрыма доказовали інтерес Русинів о зачленіня до ЧСР. Е. Бенеш тоты документи предложыв Найвысшій раді.

Зачленіня теріторії Русинів підтримав 27 фебруара 1919 Американ Чарлс Сеймур, історик і председа австро-угорьского оддіління америцькой міровой комісії з аргументом, же кедь то так хотять самы Русины, то США не має ід тому ниякы претензії.

Но в Празі іщі было побоєваня з позиції далшых русиньских представителів к чехословацькій алтернативі. Зато Т.Г. Масарік радив Жатковічови іти до Пряшова і Ужгорода, стрітити ся з домашніма русиньскыма представителями і підтримати їх позицію за ЧСР. В марцу 1919 їм Г.Г. Жатковіч представив позицію америцьких Русинів к ЧСР і здобув їх згоду, жебы в Паріжу зробив далшы крокы на зачленіня їх теріторії до Чехословакії.

Выголошіня Мадярської републіки рад (МРР) в марцу 1919 і наслідна трансформація русиньской теріторії, котра іщі все была під мадярськов справов, на теріторію МРР, хоць під титулом автономной Руськой

країни, ускорило рішення трьох найвпливніших руських народних рад офіційно підпорити чехословацьку альтернативу. Сталося так 8 мая 1919 в Ужгороді, котрий у тім часі був уж обсаджений чехословацьким войском. На сполочнім засіданю ужгородської, прясівської і хустської руської народної ради была створена Централна руська народна рада, котра ся высловила за ЧСР а свій програм сформулювала в 14-ех пунктах. Їх автором був Г. І. Жаткович. ЦРНР в єднім із пунктів жадала, жебы ся новий штат называв Чесько-словацько-руська република, в далшых зась Русины жадали автономный статус Підкарпатської Руси і ясне становління ей западної граніці із Словакією; жебы Підкарпатська Русь была справована міністром, котрого бы меновав президент; окрема заграничної політики, фінанцій і обраны мала вшытка законодавна і езекутивна міць належати містным автономным органам; у спорных вопросах межді ЧСР і Підкарпатської Русі мала вирішувати Сполочность народів (Švorc 2007, 54-55).

Вирішення о припоїню к ЧСР тлумачила 112-членна делегация ЦРНР 23 мая 1919 в Празі міністри внутранных діл А. Швеглови і президентови Масарікови. Так ся выповнило єдно з умовій Т.Г. Масаріка, жебы ся за припоїня територій заселеных Русинами к Чехословачії офіційно высловили і самы Русины. Фактом є, же процес формования повоиновых штатів, то значить і Чехословачії з територій Підкарпатської Руси, був уже на міровій конференції в кулоарах одобрений, а формально ся так стало якраз 23 мая 1919, коли Рада міністрів заграничных діл на конференції прияла пропозицію Е. Бенеша припоїти Підкарпатську Русь к Чехословачії як ей автономну територію.

Чехословацька влада потім зробила першы кроки, жебы ся пропозиція стала і реалітов. В місяцях май – юл 1919 припоїня Підкарпатської Руси к ЧСР іщі комплікувала екзистенція Мадярської републики рад на території Підкарпатської Руси, но і обсаджіня ей южною і выходною части румунським войском. По паді МРР і дискусіях з Румунією была територія Підкарпатської Руси поступно обсаджована чехословацьким войском а до платности ся ту дістала і чехословацька легіслатива. Про територію Підкарпатської Руси був выменованый адміністратор, котрым ся став Ян Брейха, який адміністрував Цівільну справу Підкарпатської Руси, а влада выменовала Дочасну директорію автономной Підкарпатської Руси (Др. Гігорій Жаткович, Августин Волошин, Др. Юлій Брацайко, Др. Евген Торонський, Др. Юлій Гаджега) як poradный орган.

10 септембра 1919 був в Сен-Жермен ен Лай підписаний міровий договір з Австрією а його частів ся став і мінорітний договір, подля котрого была Підкарпатська Русь правоплатно причленена к Чехословакії.

Підкарпатська Русь по зачленію до ЧСР заберала 12 656 км² і 587 сел з 599 808 жытелями. З них 372 884 належало ід руській (русиньській і українській) народности, 102 144 ід мадярьській, 80 059 ід жидівській, 19 737 ід чехословацькій (словацькій і чеській), 297 ід польській а 10 460 ід німецькій народности (Švorc 2007, 59).

Ціль припоїти Підкарпатську Русь к Чехословакії ся *de iure* зреалізовав і з меджінародно-правного аспекту, но русиньска репрезентація не была спокійна. Усвідомила собі, же бівша часть їх жадостей не была зреалізована так, як собі то представлєвали. Ішло главно о западну граніцю із Словакією, котра мала характер країнської граніці. Хоць становлена была як дочасна, но тота «дочасность» ся утримовала в прінципі цілый меджівойновий період, в котрім ся не реалізовала ані фактична автономія Підкарпатської Руси. То був еден з найважніших факторів, детермінуючих спокійность ці неспокійность Русинів з їх статусом в ЧСР.

ЛІТЕРАТУРА

- Danko, Osyp. 1993. «Roľ zakarpatskoj emigracii v SŠA u vyrišenni doli Zakarpatt'a v 1918-1919 rokach». *Ukrajinski Karpaty*.
- Chymynec, Julian. 1983. *Moji sposterežennja iz Zakarpatt'a*. New York.
- Kappeler, Andreas. 1994. *Kleine Geschichte der Ukraine*. München: C.H. Beck.
- Kucík, Štefan, Švorc, Peter. 2014. «Česko-slovenský zahraničný odboj v USA (1914-1918) – slovenský pohľad». В: *Slovenské a české krajanské hnutie v USA (do roku 1918)*. Prešov: UNIVERSUM.
- Magocsi, Paul Robert. 1994. *Rusíni na Slovensku*. Prešov: Rusínska obroda.
- Magocsi, Paul Robert. 1999. *Of the Making of Nationalities There is No End. Volume One: Carpatho-Rusyns in Europe and North America*. New York: Columbia University Press.
- Magočij, Paul Robert. 2006. *Narod nizvidky. Iljistrovana istorija karpatorusyniv*. Užgorod: Vydavnictvo V. Pađjaka.
- Polonska-Vasylenko, Natalija. 1988. *Geschichte der Ukraine. Von den Anfänge bis 1923*. München: Ukrainische Freie Universität.
- Pop, Ivan. 2005. *Dějiny Podkarpatské Rusi v datech*. Praha: Libri.
- Šandor, Vikentij. 1992. *Zakarpatt'a. Istoryčno pravnyj narys vid IX. st. do 1920*. New York.
- Švorc, Peter. 1991. *Zrod republiky (Dobové dokumenty, spomienky a stanoviská 1914-1918)*. Košice: Slovo.
- Švorc, Peter. 1996. *Zakliata krajina. Podkarpatská Rus 1918-1964*. Prešov: UNIVERSUM.

- Švorc, Peter. 1999. «Štátotvorné predstavy a snahy stredoeurópskych národov a realita po skončení prvej svetovej vojny (1918-1919)». B: *Stredoeurópske národy na križovatkách novodobých dejín 1848-1918*. Prešov–Bratislava–Wien: UNIVERSUM.
- Švorc, Peter. 2003. *Krajinská hranica medzi Slovenskom a Podkarpatskou Rusou (1919-1939)*. Prešov: UNIVERSUM.
- Švorc, Peter. 2007. *Zakletá zem. Podkarpatská Rus 1918-1946*. Praha: Lidové noviny.
- Švorc, Peter. 2012. «Prešov v prevrate 1918-1919 a po ňom». B: *Veľká doba a jej dôsledky. Prešov v 20. rokoch 20. storočia*. Prešov: FF PU.
- Tvoridlo, Mykola. 1922. «Z krasších dnov na Podkarpattŭ». *Narodnyj kalendar tovarystva Prosvyta na zvyčajnyj rok 1923*.
- VHA fond P. R., k. N. 1, R. 245, 1918-1920. *Memorandum from the America Nacional Council of Uhro-Rusins, to his Excellency WOODROW WILSON, president of the United States of America*. Praha: Vojenský historický archív (VHA).